

LUCIE GREGOROVÁ

Od 30. května do 2. prosince 2019 měli návštěvníci Památníku Mohyla míru možnost prohlédnout si výstavu věnovanou architektu Josefu Fantovi s názvem „Slovutný pane architekt!“ *Josef Fanta – český architekt na prahu nové doby*. Výstava představila Fantu nejen jako architekta a autora význačných staveb, ale i jako přátelskou a oblíbenou osobnost a oddaného manžela. Národní technické muzeum v Praze zapůjčilo k vystavení celkem 14 architektonických nákresů památníku, které se na výstavě postupně obměňovaly. Návštěvníci tak mohli vidět reálné architektonické nákresy i původní nerealizované návrhy. Pozůstalost Josefa Fanta k Památníku Mohyla míru představuje cenný zdroj k doplnění dosud známých faktů o jeho stavbě a dokládá, jak byl původně památník zamýšlen, popřípadě k jakým změnám docházelo v průběhu doby.

Josef Fanta se narodil 7. prosince 1856 v Sudoměřicích v jižních Čechách. O dětství i dospívání této osobnosti se dochovalo jen malé množství záznamů. Jisté je, že studoval reálnou školu v Praze a poté nastoupil na Českém polytechnickém ústavu na obor Pozemní stavitelství. Zde byl jeho profesorem architekt Josef Zítek, pod jehož vedením se Fanta dostal do ateliéru Národního divadla.¹ Po odchodu Zítka do ústraní nastoupil po požáru divadla jako asistent profesora Josefa Schulze na Vysoké škole technické, konkrétně na katedře architektury, kde působil pět let. Na základě státního stipendia absolvoval, stejně jako většina architektů té doby, roční studijní cestu po Itálii.² Teprve po svém návratu, tedy v roce 1889, začal působit jako samostatný architekt.³ V roce 1895 se stále ještě svobodný architekt oženil s vdovou Julií Kusou.⁴ Dle dochovaných materiálů byl jejich vztah velmi láskyplný. Čestným profesorem středověké architektury byl Fanta jmenován v roce 1909.⁵ V roce 1918 se stal řádným členem České akademie věd a umění. Zemřel v Jevanech 19. června 1954.⁶

1 Zde pracoval zejména na prováděcích plánech, vytvořil například návrhy pro lampy před divadlem. Po vyhoření divadla navrhl Zítek jako vedoucího rekonstrukce Fantu. V době sporů se o něm reálně uvažovalo. Nakonec byl vedením oprav pověřen architekt Josef Schulz. POSPÍŠILOVÁ, Inka. *Návrhy uměleckého řemesla pro liturgii v díle Josefa Fanta*. Praha, 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Katolická teologická fakulta, s. 14.

2 Z této cesty se dochovalo celkem 14 cestovních deníků, kam si Fanta zaznamenával jak architektonické a sochařské detaily, tak i všeobecnou náladu, včetně znázornění osob, z kterých čerpal inspiraci při nákresu sochařské a umělecké výzdoby. TOMAN, Prokop. *Nový slovník československých výtvarných umělců*. Praha: Rudolf Ryšavý, 1947, Sv. 1., A–K, s. 209. Deníky jsou uloženy v Archivu architektury a stavitelství Národního technického muzea (AAS NTM), fond Fanta Josef, bal. 016, Listy z cest. deníků.

3 SEDLMAYEROVÁ, Markéta. *Osobnost Josefa Fanta a jeho secesní tvorba*. Praha, 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Katolická teologická fakulta, s. 11.

4 Julie Fantová-Kusá (1858–1908), rozená Kominíková, byla česká národovecká aktivistka. Část svého života prožila v Brně, kde byla v letech 1881–1891 starostkou ženského vzdělávacího spolku Vesna. Činná byla i ve Spolku pro ženské studium Minerva. Dopisovala si s několika známými osobnostmi, jejími blízkými přítelkyněmi byly Eliška Krásnohorská nebo Gabriela Preissová. Viz Julie Fantová-Kusá. *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online]. [cit. 8. 7. 2020]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mb/?acc=profil_osobnosti&load=2713.

5 *Almanach České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa, 1918, s. 52.

6 SEDLMAYEROVÁ, pozn. 3, s. 20.

Fantovy stavby se nejprve nesly v duchu historizujícím, kdy pracoval pod vlivem novorenesance,⁷ později ve stylu secesním, jehož čelním představitelem se sám stal. Jeho nejznámějším dílem je budova Hlavního nádraží v Praze, která je považována za největší památku české secese. Mezi další známá díla patří například budova spolku Hlahol, budova Ministerstva průmyslu a obchodu, hvězdárna v Ondřejově, vily v Hradci Králové i Poděbradech nebo sgrafita na Wiehlově domě. Josef Fanta však nebyl jen architektem. Navrhoval nábytek, liturgické a umělecké předměty, jako památkář bojoval o záchranu historických budov. Vydal odborný spis *O svérázu krojovém a bytovém*, velké množství článků a příspěvků.

Navrhl zároveň mnoho pomníků a náhrobků, zejména na Vyšehradských hřbitovech. Tím největším je však Památník Mohyla míru. Fanta byl často zván do soutěží nejen pro svou profesionalitu a nesporný talent, ale i z důvodu práce bez nároku na honorář. S největší pravděpodobností byl proto osloven i *Komitétem pro zřízení důstojného ossaria na úplně opuštěném bojišti slavkovském*,⁸ jehož předsedou byl kněz Alois Slovák, ideový tvůrce Mohyly míru. Rozpočet památníku byl stanoven na 100 000 korun a byli osloveni všichni, kteří dle soudu komitétu

měli a mohli přispět, tedy převážně státy, jejichž armády se bitvy zúčastnily. Avšak teprve od roku 1904 přicházely velké finanční dary z Ruska a Francie a sbírka z Rakouska.⁹ Finance byly získávány například i z prodeje pohlednic s obrázkem Mohyly míru a stavba tak měla být finančně zajištěna.¹⁰ Předmětem architektonické soutěže byl návrh mohyly k uctění památky vojáků padlých v bitvě u Slavkova. Fanta roku 1906 předložil celkem šest návrhů: *Servali se orli tři, Mohyla smrti, Mohyla míru, Na vršíčku kaple, při ní velká věž, Na kopečku kaple, pod ní kosti hnijí* a *Pamětní chrám páně*, přičemž jím preferovaná byla *Mohyla smrti*. Komitét však vybral návrh *Mohyla míru* i s názvem, neboť celý komplex nejlépe ztělesňoval myšlenku lidskosti a úcty.¹¹ Zde

Architekt Josef Fanta. (archiv Muzea Brněnska)

7 Vůdčí osobností, stejně jako Fantovým vzorem, se stal Antonín Wiehl. Fantovým nejznámějším dílem v tomto směru jsou Hlávky studentské koleje.

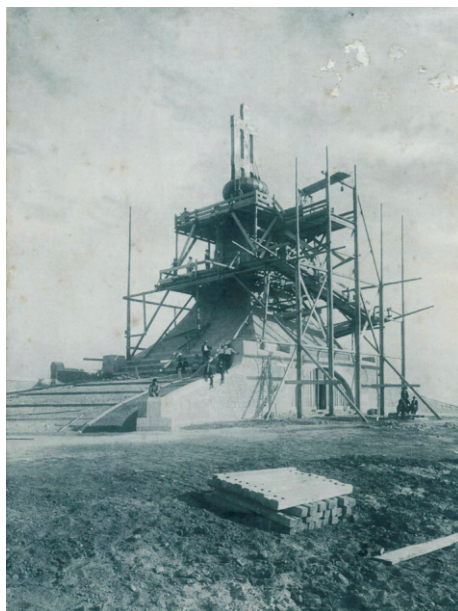
8 Společenství 60 mužů z různých společenských tříd, které vzniklo v listopadu roku 1899 v Sokolnicích za účelem důstojného uctění padlých vojáků ve slavkovské bitvě. SLOVÁK, Alois. *Na bojišti slavkovském*. Brno: Zemský cizinecký svaz v Brně, 1922, s. 72.

9 SLOVÁK, pozn. 8, s. 75.

10 HANÁK, Jaromír. *Mohyla míru a bitva u Slavkova*. Brno: Ave, 2000, s. 15.

11 SLOVÁK, pozn. 8, s. 75.

však nastal zádrhel,¹² protože trvalo téměř další tři roky, než architekt dodal projektovou dokumentaci.¹³ Páter Slovák několikrát v dopisech apeloval na Fantu, aby slíbené návrhy poslal. Zdánlivá liknavost umělce nebyla výjimkou, značnou část Fantovy korespondence představují dopisy urgující zaslání či vytvoření slíbeného. Nicméně je nutné podotknout, že v době navrhování Mohyly míru pracoval Fanta na několika dalších projektech, například na návrhu pomníku Karoliny Světlé nebo na návrhu a realizaci vily Bohumila Hobzeka. Zároveň v roce 1908 zemřela jeho manželka Julie a Fanta se stal opatrovníkem svých čtyř dětí.¹⁴ Podoba pomníku prošla několika úpravami, původně se mělo jednat o trojúhelníkovou základnu pro tři bojující armády a tři orlice, zároveň měla být celá stavba podřízená symbolice křesťanského věčného míru.¹⁵

Stavba Mohyly míru.
(Památník Mohyla míru)

Projektová dokumentace byla nakonec přece jen dodána a v roce 1910 firma architekta Václava Nekvasila, vítěz stavební soutěže, započala se stavbou, která trvala dva roky.¹⁶ Další dva roky si však vyžádala složitá jednání ohledně zpřístupnění kaple veřejnosti z důvodu Slovákovy snahy vysvětit kapli v katolickém i pravoslavném ritu. Po dosažení kompromisu bylo otevření naplánováno na srpen roku 1914.¹⁷ K tomu však vinou válečných událostí nedošlo a kaple byla otevřena veřejnosti po nezbytných opravách teprve v březnu roku 1923.¹⁸

Pozůstalost Josefa Fanty je dobře dochovaná pravděpodobně z důvodu, že sám architekt veškeré své práce pečlivě roztrídil a rozdělil příslušným institucím po odchodu do penze. Vše, co se týče Fantovy technické a osobní pozůstalosti, je uloženo v archivu Národního technického muzea v Praze. Fond je nezpracovaný a také výjimečně zachovalý, neboť zůstal jako jeden z mála nepoškozen při povodních v roce 2002, kdy došlo k zaplavení sbírky Archivu architektury a stavitelství. Archiválie osobní povahy tvoří především doklady, korespondence nebo

Stavitelé památníku.
(Památník Mohyla míru)

vysvědčení. Většinu fondu představují architektonické plány budov realizovaných i nerealizovaných, návrhy, kresby a spisy s budovami související. Materiály korespondenční a literární povahy jsou z většiny uloženy v centrálním depozitáři Památníku národního písemnictví v Litoměřicích, kam je darovala architektova rodina.

Fantova pozůstalost, nacházející se v archivu Památníku národního písemnictví, je velmi obsáhlá a cenná především pro přiblížení Fantovy osobnosti. Převážnou část tvoří Fantovy básně,¹⁹ poté literární tvorba tvořená humoristickými povídkami a soukromá korespondence. Manželé Fantovi si dopisovali s řadou osobností, například s Juliem Zeyerem, Jaroslavem Vrchlickým nebo Vilémem Mrštíkem. Co se spojitosti s Památníkem Mohyla míru týče, jsou zde uloženy obdržené dopisy od pátera Aloise Slováka. Jedná se celkem o pět do-

pisů z let 1907–1915. Všechny dopisy se týkají výlučně Mohyly míru. Dopis ze srpna roku 1914 například informuje Fantu o zaplacení pohledávek panu Urbanovi, který vyhotovil kryt hrobky a taktéž opravil oltář, který ušpinil při tvorbě mozaiky její autor Eugen Škarda.²⁰ Je tedy zřejmé, že ačkoliv se původní otevření Mohyly míru plánovalo na srpen roku 1914, vnitřek kaple stále nebyl připraven. Dopis z 8. prosince 1914 se od ostatních liší, neboť nemá tolik informační charakter jako spíše apelující. Slovák v něm připomíná, že Fantu několikrát prosil o dodání účtu za výbavu oltáře, nic z toho však stále neobdržel: „Poněvadž ani ve svém posledním dopisu toho nečiníte, račte nám tedy ony věci zaslati.“²¹ Zdržení v dokončení kaple leželo i nadále z části na samotném Fantovi. Z tohoto dopisu však zároveň vyplývá ještě jedno doplnění dosud známých faktů. Totiž dle Slovákovy knihy měly čtyři výklenky v kapli sloužit jednotlivcům pro vzpomínání na předky, zbylé dva pak pro bohoslužebné potřeby.²² Výše zmíněný dopis toto zamýšlené uspořádání doplňuje o informaci, že dva výklenky v kapli památníku měly být navíc kryty závěsy. Fantovým úkolem bylo tyto závěsy obstarat. Kaple byla veřejnosti otevřena s prázdnými výklenky, ty tedy nikdy nenaplnily svůj účel. Firma pana Urbana se také dle korespondence projevila v roce 1914 jako nespolehlivá, ačkoliv

12 Šlo o jeden z mnoha zádrhelů, neboť stavbě se od počátku moc nedařilo.

13 FILIP, Aleš. *Secesní chrámy na Moravě a ve Slezsku: Sakrální výstavné umění kolem roku 1900*. Brno: Barrister & Principal, 2004, s. 180.

14 AAS NTM, fond Fanta Josef, bal. 114, Osobní doklady.

15 ZACPAL, Josef a KORČIÁNOVÁ, Drahomíra. *Bitva u Slavkova. Mohyla míru*. Okresní muzeum Brno-venkov, 1992, s. 5.

16 FILIP, pozn. 13, s. 181.

17 ŠPATNÝ, Jan. *Brněnský tribun: život a dílo profesora P. Aloise Slováka, rodáka z Boskovic*. Boskovice: Městské kulturní středisko – Vlastivědný kroužek v Boskovicích, 1995, s. 21.

18 HANÁK, pozn. 10, s. 16.

19 Básně jsou uloženy v šesti kartonech, z naprosté většiny se jedná o poezii milostnou, výjimku tvoří rok 1939, kdy se objevují vlastenecky zaměřené básně proti nacismu a protektorátu.

20 Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP), fond Josef Fanta, inv. č. 141, Korespondence vnitřní, dopis ze 17. srpna 1914.

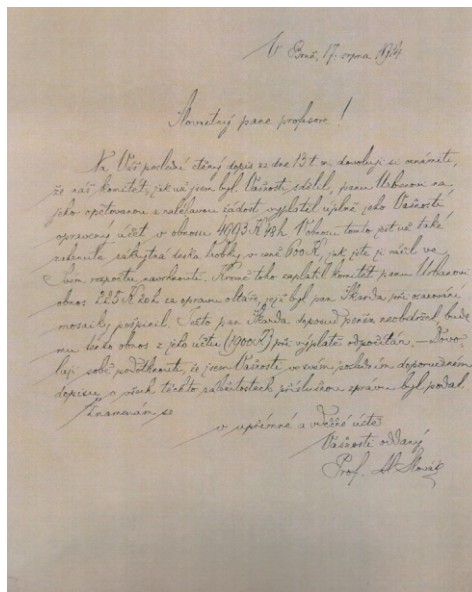
21 Ibid., dopis z 8. prosince 1914.

22 SLOVÁK, pozn. 8, s. 80–81.

se s ní jednalo minimálně od roku 1911, kdy byly sestavovány účty za navrhované práce. Z korespondence zároveň vyplývá ještě jedna nesnáz, které musel komitét čelit, totiž nevyplácení účtů včas. Jak firma Václava Nekvasila, tak Eugen Škarda urgovali komitét o konečné proplacení nebo doplacení pohledávek.²³ Úsměvnou avšak typickou příhodu představuje i dopis z roku 1915. Slovák zde prosí Fantu o navrácení důležitého dopisu z firmy pana Urbana, který mu poslal k nahlédnutí v minulém roce. Tento Urbanův dopis je však stále součástí Fantovy pozůstalosti.²⁴

Naprostá většina korespondence Slovák–Fanta je však uložena v archivu Národního technického muzea pod názvem *Dopisy profesora P. Aloise Slováka profesoru arch. Ing. Dr. Josefu Fantovi o Mohyle míru*

na slavkovském bojišti u Brna.²⁵ Jedná se o opisy 144 dopisů od roku 1905 do roku 1914. Dle znění těchto dopisů lze nadále usuzovat, že základní korespondence probíhala písemnou formou pouze mezi Slovákem a Fantou. Přestože Slovák navštívil Prahu v době od plánování po otevření Mohyly několikrát, ve svém cestovním deníku zaznamenal konkrétní zmínku o schůzce s Fantou, jen v roce 1912 ve dnech 13.–19. 7. : „u prof. Fanty“.²⁶ Fanta také předával instrukce ostatním umělcům. Příkladem je dopis z roku 1910, kdy Slovák v postskriptu píše: „Pan Vosmík ať prosím pracuje nejdříve modely obou soch po stranách vchodu.“²⁷ Slovák zase předával Fantovi dotazy stavitele a vyčkával na jeho rozhodnutí, čímž docházelo k dalším prodlevám v pokroku stavby. Dopisy také vyvrací myšlenku o zajištěném financování stavby. Dokládají, že měl komitét po celou dobu stavby finanční problémy.²⁸ Fanta byl nucen stále upravovat rozpočet, nahrazovat plánovaný materiál materiálem levnějším, zároveň se od vytvoření prvotních účtů ceny surovin i platy zaměstnanců měnily. Fanta proto například navrhoval otevřít Mohylu veřejnosti nezařízenou. To komitét nejprve striktně odmítal. V roce 1911 však již o zjednodušení sám žádal. Oltář i krycí deska hrobky musely být zaplacený ze

Dopis Aloise Slováka Josefu Fantovi.
(Památník národního písemnictví)

Památník Mohyla míru. (foto: Muzeum Brněnska)

soukromých peněz. Stavbě nepomáhaly nepřízeň počasí ani neupravené cesty na Pratecký kopec.²⁹

Pozůstalost spojená s Mohylou míru uložená v Národním technickém muzeu obsahuje i plány, fotografie a spisy. Součástí jsou fotografické reprodukce návrhů památníku, fotografie pořízené při stavbě a fotografie modelů. Přiloženy jsou i účet firmy Nekvasil za práce při stavbě nebo Slovákova kniha *Na bojišti slavkovském*.³⁰ Naprostá většina plánů je paspartována, některé nákresy jsou kvůli svým rozměrům složené a tudíž nepodložené. Kromě nákresů půdorysu Mohyly jsou zde uloženy i detailní předlohy pro beránka na oltáři, reliéf pelikána a symboly evangelistů, které byly užity při výzdobě kaple.³¹ Součástí tohoto fondu jsou i účtové nákresy, vyšetření zatížení klenby a podrobné nákresy památníku, stejně jako prvotní plány, které byly posléze upravovány. Například návrh oválných nápisových desek u vchodu do Mohyly míru. Tyto desky, kromě jiného znění, měly mít i dodatek, že byla Mohyla postavena péčí komitétu v roce 1910. Několik nákresů pracuje s odlišnou sochařskou figurální výzdobou, než byla nakonec použita. Vchod do kaple tak mohli hlídat dva vojáci, napravo se zbraní opřenou o zem a nalevo hledící dolů.³² Většina plánů však představuje Mohylu tak, jak byla postavena a vyzdobena. Součástí jsou i takové nákresy, k jejichž realizaci sice došlo, ale dnes

23 LA PNP, fond Josef Fanta, inv. č. 141, Korespondence vnitřní.

24 Ibid., dopis od firmy Urban z 16. září 1914.

25 AAS NTM, fond Fanta Josef, kart. 106, Slavkov, Mohyla míru.

26 Muzeum Brněnska – Památník Mohyla míru, Sběrka Památníku Mohyla míru, Rukopisný deník P. A. Slováka, inv. č. MM 30, s. 188.

27 AAS NTM, fond Fanta Josef, Slavkov, kart. 106, Mohyla míru, dopis z 16. června 1910.

28 Slovák dokonce v roce 1911 uvažoval o složení předsednictví v komitétu, neboť z důvodu finančních těžkostí rozčilením nespál několik nocí. Ibid., kart. 106, dopis z 29. října 1911.

29 Ibid., kart. 106, Slavkov, Mohyla míru.

30 Ibid.

31 Ibid., bal. 090, Stavba Mohyla Míru u Slavkova III.

32 Ibid., bal. 075, Stavba Mohyla Míru u Slavkova II.

již nejsou, případně dlouho nebyly, součástí výzdoby. Například nákres lustru včetně způsobu jeho zavěšení.³³ Tento lustr byl vytvořen a zavěšen v roce 2005 při příležitosti dvoustého výročí bitvy u Slavkova. Usuzuje se, že lustr i svícny vzaly za své během válečných let.³⁴ Nikdy však nedošlo k realizaci věšáků na věnce. Je zřejmé, že v roce 1922 počítal Slovák napevno s otevřením kaple, která bude plně zařízená včetně lustru, svícnu ale i věšáků: „Stěny kaple děleny jsou v pole, v nichž zavěšovány budou darované věnce na tepaných zlacených závěsech.“³⁵ Přestože se otevření posouvalo a Slovák stále věřil v úplné dokončení, byla kaple veřejnosti nakonec předána téměř nezařízená tak, jak Fanta původně navrhoval.

PRAMENY A LITERATURA

Archiv architektury a stavitelství Národního technického muzea (AAS NTM), fond Fanta Josef, č. 10.
Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP), fond Josef Fanta, č. 343.
Muzeum Brněnska – Památník Mohyla míru, Sbírka Památníku Mohyla míru.

Almanach České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa, 1918. ISSN 0862-3015.

FILIP, Aleš. *Secesní chrámy na Moravě a ve Slezsku: Sakrální výtvarné umění kolem roku 1900.* Brno: Barrister & Principal, 2004. ISBN 80-86598-63-2.

HANÁK, Jaromír. *Mohyla míru a bitva u Slavkova.* Brno: Ave, 2000. ISBN 80-902242-7-X.

POSPÍŠILOVÁ, Inka. *Návrhy uměleckého řemesla pro liturgii v díle Josefa Fanty.* Praha, 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Katolická teologická fakulta.

SEDLMAYEROVÁ, Markéta. *Osobnost Josefa Fanty a jeho secesní tvorba.* Praha, 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Katolická teologická fakulta.

SLOVÁK, Alois. *Na bojišti slavkovském.* Brno: Zemský cizinecký svaz v Brně, 1922.

ŠPATNÝ, Jan. *Brněnský tribun: život a dílo profesora P. Aloise Slováka, rodáka z Boskovic.* Boskovice: Městské kulturní středisko, 1995.

TOMAN, Prokop. *Nový slovník československých výtvarných umělců.* Praha: Rudolf Ryšavý, 1947, Sv. 1., A–K.

ZACPAL, Josef a KORČIÁNOVÁ, Drahomíra. *Bitva u Slavkova. Mohyla míru.* Okresní muzeum Brno-venkov, 1992.

33 Ibid., bal. 086, Stavba Mohyla Míru u Slavkova IV.

34 ZACPAL a KORČIÁNOVÁ, pozn. 15, s. 6.

35 SLOVÁK, pozn. 8, s. 80.